

Bulharština – slovanský a balkánský jazyk

A) Slovanské vlastnosti bulharštiny

Z hlediska genealogického bulharština patří ke skupině jihoslovanských jazyků. V jejím morfologickém systému je mnoho slovanských rysů, jež podle Selimského mají různý původ. První jde o obecné slovanské společné vlastnosti, které slovanské jazyky zdědily z praslovanštiny, např. prosté minulé časy v bulharštině a v lužických jazycích, gramatické morfémy atd.

Další společné rysy jsou výsledkem společných tendencí v paralelním vývoji, např. v starobulharštině máme tři čísla (singulár, plurál a duál), v současné bulharštině jsou však dvě (analog. v ostatních slovanských jazycích s výjimkou slovinštiny a horní a dolní lužičtiny).

Třetí skupina vlastností se týká procesů integrace, konvergentního vývoje sousedních slovanských jazyků, např. tvoření budoucího času pomocí slovesa *XOIII* s významem 'chtít' v bulharštině a srbštině podle balkánského modelu.

Čtvrtá skupina slovanských rysů bulharštiny je spjata se spisovným vlivem jednoho slovanského jazyka na druhém a naopak, např. vliv starobulharštiny v ruštině a pak vliv ruštiny v současné bulharštině v dobu Národního obrození.

B) Balkánské rysy bulharštiny

Na Balkánské půdě bulharština rozvila zvláštní neslovanské rysy, jde o společné vlastnosti sousedních balkánských jazyků – řečtina, albánština a rumunština, jež jsou v lingvistice nazývány termínem Balkánský jazykový svaz (Balkan Sprachbund). Tyto společné rysy většinou odlišují bulharštinu od ostatních slovanských jazyků a jsou důležitou částí její specifiky.

Nejdůležitější balkánské rysy bulharštiny jsou následující:

- *Tendence k analytizmu v systému jmen a zájmen* – stará paradigmata jmen zanikla, jsou zbytky v systému osobních zájmen / formy Akuzativu a Dativu/, tzn. že systém je už jednodušší. Specifickým bulharským projevem této tendence je fakt, že substantivní klasifikace je již na základě rodu.
- *V bulharštině jsou zvláštní konstrukce s předložkami* (от, до, за, с) – např. bulharská předložka 'за' se stává základní pro vyjadřování cíle, je podobná albánské předložce *për*, řecké *για* a rumunské *pentru* (v stb. a ostatních slov. jazycích tato předložka má lokační význam, znamená „za“, avšak může označit příčinu).
- *Zdvojení objektu pomocí krátkých forem osobních zájmen v Akuzativu a Dativu* např. *Иван го взеха войник*.
- *Transformování enklitického ukazovacího zájmeno s kořenem T-* (ze starobulharských ТЪ, ТА, ТО, ТН) v *postpozičním určitém členu* u jmen a u některých zájmen – tento člen je součástí trojčlenného systému determinace v bulharštině.

- *Ve systému zájmen je mnoho balkanismů.*
- *Analytické částice (по-, най-) pro komparativ a superlativ adjektiv a adverbii, např. добър, по-добър, най-добър; весело, по-весело, най-весело.*
- *Nahrazování infinitivu a již dávno zaniklého supinu v starobulharštině da-věťami, např. stbulh. мож се сътворити (infinitiv) se současnou bulharštinou 'мога да направя това', ѓдж рыбъ ловитъ (supin) se současnou 'отивам да ловя риба'.*
- *Vznik samostatné da-konstrukce, která má podobnou funkci a význam analogických forem v ostatních balkánských jazycích.*
- *Analytický budoucí čas, tvořen jak od perfektivních, tak od imperfektivních sloves pomocí pomocného slovesa „искам“ a „имам“ s významy 'chtít' a 'mít', např. ще пиша, няма да пиша, ще напиша, няма да напиша. Tvary ostatních budoucích časů se tvoří stejným způsobem.*
- *Převaha prostých minulých časů nad složitými (zvláště nad perfektem).*
- *Budoucí čas v minulosti, např. щях да замина, нямаше да замина, podobně jak v jiných balkánských jazycích. Jako poznámku je třeba říct, že podle některých jazykovědců jde o kondicionál balkánského typu.*
- *Číslovky pro přibližně množství typu 'едно-две', 'десет-двайсет' apod., které neexistují v ostatních slovanských jazycích s výjimkou srbštiny, bulh. нем-шест душу, rum. trei-patru copii, alb. pes-gjashtë milionë.*

1. Jaký typ jazyka je bulharština?

Skalička rozlišuje několik typů jazyků: flektivní, introflektivní, aglutinační, izolační a polysyntetické. Podle některých jazykovědců je třeba mluvit o plném syntetizmu u polysyntetických jazyků, např. eskymáština, a o plném analytizmu u izolačních, např. vietnamština. Mezi těmi dvěma druhy jsou tzv. syntetické jazyky jako starobulharština a ty analytické jako současná bulharština. Bulharština je především flektivní typ jazyka. Jeho flektivní systém je bohatý, má slovotvorné a formotvorné afixy. Slovosled je relativně volný. Hranice mezi slovními druhy je jasná.

V každém jazyce se však vyskytuje nejen jeden morfologický typ, i když jeden z nich převažuje. Právě proto se v systému bulharských zájmen vyskytuje kromě flektivního typu (*какъв, каква, какво, какви, мой, моя, мое, мои* aj.), také aglutinační, např. *то-зи, та-зи, то-ва, те-зи* apod. Existují rysy polysyntetického typu, i když nejsou v jeho nejtypičtější variantě – spojování se spojkami, např. *този и този, това и това* nebo bez spojek, např. *тук-там, къде ли не* aj. V bulharštině je také hodně analytických slovesných forem. Tento fakt mluví o rysech izolačního typu jazyků. Na rozdíl od nich však analytické formy v bulharštině většinou mívají flexe.

Syntaktická a sémantická funkce jmen ve větě se realizuje pomocí obecné formy nebo předložkové fráze.

V systému sloves (v indikativu) jsou vidět znaky jak syntetické (prézens, aorist a imperfektum), tak analytické – ostatních 6 časů. S výjimkou forem budoucího času, všechny analytické slovesné tvary jsou dost gramatikalizovány.

2. Obě tendence v morfologickém systému bulharštiny

2. 1. Tendence k analytizmu

Nejdůležitější rysy této tendence jsou následující:

- **Zánik morfologické kategorie pád u substantiv** – např. v starobulharštině je sedm pádů. Kategorie pádu je úplně neutralizována u adjektiv a číslovek v současné bulharštině. U substantiv však jsou tvary Vokativu.
- **Redukování kategorie pád u zájmen**, je několika zbytků u některých zájmen. Již nejsou žádné u tázacích, vztažných, neurčitých, záporných a vymešovacích zájmen, jež mají tři pádové gramémy: Nominativ, Akuzativ a Dativ / ve srov. s ostatními slovanskými jazyky, které mají 6 nebo 7 pádů/. U ukazovacích a přivlastňovacích zájmen kategorie pádu zanikla.
- **Vyjádření starších forem infinitivu a supinu analytickým způsobem** / supin je druh, vzniklý z infinitivu, který se užíval v starobulharštině po slovesech pohybu, je zachován jen ve slovinštině a v horní lužičtině/ - starobulharský infinitiv končil na -ТИ, supin - на -ТЬ. V současné bulharštině oba zanikly a jejich funkce jsou nahrazeny analytickými konstrukcemi, např. b. *Искам да пиша*, срв. č. *Chci psát.* nebo r. *Я хочу писать.*;
- **Tvoření komparativních a superlativních forem adjektiv a adverbii analytickým způsobem pomocí částic ‘но-’, ‘най-’** – v současné bulharštině jsou částice-morfémy, které mají zvláštní přízvuk a jsou v pozici před adjektivem nebo adverbium, např. *но-добър, най-добър* /srovnáním v starobulharštině a v ostatních slovanských jazycích jsou tyto formy syntetické/.
- **Analytické formy budoucího času jak od perfektivních, tak od imperfektivních sloves** – v starobulharštině a v některých slovanských jazycích jsou dva druhy forem budoucího času: analytické formy z perfektivních sloves a syntetické z imperfektivních, např. b. *ще пиша* a *ще напиша*, rus. *буду писать* a *напишу*, č. *буду psát* a *напишу*.
- **Nové typy analytických tvarů** – vznikly v procesu gramatikalizace kategorie rezultativnosti, relativnosti, evidence apod., např. *щеше да пише, щеше да е писал, пишел е, бил е писал, щял е да е писал, бил писал, бил пишел, щял бил да пише, щял бил да е писал, нека пише, нека пишел ај*. Všechny tvary jsou součástí slovesného paradigmatu.

2. 2. Jevy syntetizmu – současná bulharština zachovává skoro všechny syntetické jednotky (tvary, vyjadřující osobu slovesa, formy imperativu, prostý minulý čas, Akuzativ a Dativ u osobních zájmen, Vokativ u podstatných jmen aj.) I přestože tendence k analytizmu je dost silná, existuje poměrně dost jevů syntetizmu v bulharštině.